

Zdravko Tomin, pedagog

IZVANOBITELJSKA SREDINA I ODGOJ DJETETA

I

Dijete raste i razvija se. Ono, istina, jest čovjek od svog postanka, međutim, ono živeći postaje čovjekom u pravom smislu te riječi. Čovjek se, dakle, postaje ili, bolje rečeno, čovjek se izgrađuje, oblikuje, formira kao ljudska jedinka živeći u svakodnevnom neposrednom životu. Tvrdi se da život djeluje na pojedinca sveukupnošću svih mogućih svojih utjecaja i da se upravo u njima izgrađuje čovjek kao društveno biće. Kažu da je taj proces oblikovanja ljudske ličnosti čovjeka, što ga zovemo odgojem, trajan i da prati čovjeka dok je živ, da je on specifična ljudska pojava, da je jedan od bitnih uvjeta za postojanje i razvoj i čovjeka pojedinca i ljudskog društva. Najintenzivniji je ipak u doba djetinjstva i mladenaštva.

Odgojem se prenosi, odnosno usvaja cjelokupno socijalno naslijeđe, sveukupni fond kulturnih vrijednosti, radno iskustvo, običaji, moral, shvaćanja prethodnih generacija. Na tim iskustvima, na toj tradiciji gradi se dalje. Iskustvo i tradicija primijenjeni u novim životnim uvjetima omogućuju dolaženje do novih otkrića i iskustava. Zakonitost je to životnog rasta i razvoja. Odgoj postaje toliko bitan element života da je bez njega teško moguće zamisliti opstanak i razvoj ljudskog društva. Istina, odgoj zavisi o društvenim prilikama: ekonomskim, političkim, kulturnim, jednostavno — uvjetovan je okvirom određenog vremena, ali moramo konstatirati i to da odgoj povratno djeluje na čovjeka i društvo, pokreće ga i pridonosi njegovu daljnjem napretku ili usporava taj razvitak. Prema tome, odgoj je ne samo potreba društva, već i potreba i prirodno pravo svakoga pojedinca. Njime se pojedinac osposobljava za svakodnevni život, ali i za aktivnog građanina, pripadnika određenog društva, pa je prirodno očekivati da se na prirodno pravo

čovjeka na odgoj nadovezuje i dužnost, obveza društva da se taj odgoj osigura. I zaista, svjedoci smo organizirane brige za mlade, za njihov napredak i odgoj, brige za životno pripremanje ljudskog podmlatka i njihovo uključivanje u svijet odraslih u svim zemljama. Štoviše, svaka zemlja, svaka država organizira u tu svrhu, misleći na svoju budućnost, čitav sustav programa, organizacija i mjera, izgrađuju vlastiti odgojno-obrazovni sustav.

U pristupu raspravi o izvanobiteljskoj sredini djeteta danas zadržali smo se na nekim naoko nebitnim pitanjima. *Naša nas tema usmjerava na razmišljanje o onim društvenim činiocima koji su uz obitelj odgojni elementi u našoj životnoj svakodnevi.* Budući da smo naše razmatranje usmjerili na pedagoški pristup toj problematici, u uvodu smo morali progovoriti o odgoju, o kojem će, uostalom, biti govora tokom čitavog izlaganja.

Nisam siguran da ćemo u jednom razmatranju uspjeti ući u bitnu razradu cjelokupne problematike odgojnog djelovanja mnoštva više ili manje organiziranih činilaca koji danas postoje i djeluju uz obitelj. Pokušat ćemo svoju pozornost usmjeriti na aktivnosti nekih od njih, koji svojim sadržajima i načinom rada u velikoj mjeri sudjeluju i značajno utječu na odgoj mladih danas.

II

Sve donedavna broj činilaca koji su »nosili« odgoj mladih i nije bio tako velik. Dva među njima bila su, jesu i vjerojatno će još dugo ostati posebno značajni. To su: obitelj i škola. Obitelj kao osnovna društvena zajednica, prva prirodna socijalna grupa, za koju sociolozi neki put kruto kažu da je tu za »reprodukciju neposrednog života«, no nikako ne samo u biološkom smislu, i škola kao prva društvena institucija preko koje se »ulazi« u društveni život, u život određenoga društva. Uz njih, kao osnovne »proizvođače i graditelje« čovjeka kao jedinke, osobe, i čovjeka kao društvenog bića, ličnosti, građanina određene zemlje, u ovo naše vrijeme velikih, brzih i radikalnih životnih i društvenih transformacija, javlja se velik broj novih činilaca. Nabrojmo ih bez pretenzije na sveobuhvatnost: rodbinske strukture, susjedstvo, vršnjaci. Crkva, ustanove općekulturnog, prosvjetnog, informativnog i zabavnog karaktera, ulica, omladinske i društvene organizacije itd. Zadržat ćemo se ponajprije na školi.

Škola je oduvijek bila mjesto učenja. Nekad je ona bila samo obrazovna ustanova, no već odavno postaje i ustanova za odgoj. Danas je *škola i kod nas i u svijetu institucija za odgoj i obrazovanje.* Ipak, uza

sva ta nastojanja da ne bude samo »učilište«, sve kritike današnje škole upućuju na zaključak o zapostavljanju odgojnog nastupanja škole. Istina težište djelovanja škole usmjereno je prema obrazovanju, prema aktivnostima koje vode usvajanju sistema znanja, vještina i navika koje su u danoj društvenoj zajednici potrebne za uključivanje u svakodnevni društveni život. Osnovna škola, o kojoj ćemo i govoriti, kao prva društvena institucija koja obuhvaća svu populaciju djece želi se postaviti kao društvena institucija za odgoj i obrazovanje budućih građana koji će biti osposobljeni za uključivanje u cjelokupni društveni život kao njegovi aktivni graditelji. Ideje o odumiranju i ukidanju škole ne prihvaćaju se, već, upravo suprotno, uloga škole postaje sve izrazitija i veća. »Uloga škole na ovom uzrastu sastoji se prije svega u stvaranju povoljnih odgojnih uvjeta *da se cijeloj omladini*, bez obzira na daljnje životno orijentiranje poslije škole, u što većoj mjeri *pomogne u njenu svestranu razvitku*.«¹ Tako se osnovna škola u našoj zemlji zamišlja kao društveno-pedagoško središte za odgoj mladih. Sve je bogatiji sadržaj njena programa. Uz nastavu pojavljuju se i raznovrsne izvannastavne djelatnosti. Zbog zbrinjavanja djece zaposlenih roditelja, u školi se organizira učenje i produžava se programsko djelovanje škole na čitav dan. Škola ima pretenzije da svojim programskim djelovanjem obuhvati u različitim oblicima društvenog života i učenike i mlade iz svoje okoline i u njihovo slobodno vrijeme. Reformski potezi, koji su upravo u toku, ukazuju na takva nastojanja.

Gledajući na čovjeka u osnovnim područjima njegova života i djelovanja, od osnovne škole se traži da:

- a) odgaja za rad, razvija radne sposobnosti i motivaciju za rad, priprema za uključivanje u rad, za daljnje školovanje i samoobrazovanje;
- b) osposobljava čovjeka kao građanina, a to znači kod nas za samoupravljanje i razvoj samoupravnih društvenih odnosa;
- c) priprema za obiteljski i osobni život u slobodno vrijeme.

Ostvarivanje tih zadataka zahtijeva od škole da djeluje na razvijanju fizičkih, intelektualnih, moralnih, estetskih i radno-tehničkih sposobnosti mlađih, koje se uzimaju kao posebne strane jedinstvenog procesa socijalističkog odgoja. Na taj način osnovna bi škola trebala *omogućiti realizaciju općeg društveno-odgojnog ideala koji se formulira kao: mnogostrano razvijena, zdrava, slobodna, humana, kulturna i sretna ličnost*.²

Iz izloženog proizlazi da se osnovna škola kod nas postavlja kao društvena institucija za odgoj svih mladih ove zemlje. To je povijesno-egzistencijalna potreba njena razvitka, kako bi rekao J. Kuničić u svojoj *Kršćanskoj pedagogiji*.³ Istina, i osnovna i sve ostale "škole kod nas su

1 V. PAVLETIĆ, *Pedagogija 2*, Zagreb 1968, str. 90.

2 *Naša osnovna škola*, Zagreb 1972, str. 3-8.

3 J. KUNIČIĆ, *Kršćanska pedagogija*, Zagreb 1967, str. 25.

u *SVOJOJ* osnovi ateističke, prožete su marksističkom idejno-šću, pa im, prema tome *nedostaje religiozni odgoj*, što više, taj je *odgoj nerijetko antireligiozan*. Uzevši postojeće stanje kao realnost, *pred Crkvu se i roditelje postavljaju posebni zadaci, vjerski odgoj ostaje njihovo pravo i postaje neobjašnjivo važan zadatak*. Upravo zbog toga potrebno je poznavati djelovanje škole kako bi se paralelno uz njen odgojno-obrazovni rad mogao organizirati i valjan vjerski odgoj mladih.

Podimo od činjenice da je čovjek uvijek egzistencijalno uvjetovan vremenom i prostorom u kome živi. Tako je to i kod nas danas. Ne ulazeći u raspravu o tome kolika je potreba čovjeka danas (u vrijeme postojanja niza filozofskih »briga« o čovjeku, u vrijeme životne groznice potrošačkog društva i sve veće otuđenosti ljudi) za vjerom i vjerskim životom, prihvatimo i tu datost kao realnost, okrenimo se tome čovjeku i pođimo i u oblast odgoja od njega. Od svih ljudi koji se bave odgojem (roditelji, nastavnici, vjeroučitelji, odgajatelji i dr.), traži se *da pomažu mladom biću da se razvija kao cjelovita ličnost, da postaje savršeni čovjek, ličnost koja će biti u stanju slobodno nastupati i djelovati, koja je gospodar svojih čina i stvaralac svoje sudbine*.[^] Čovjek se razvija u ličnost, on odgojem postaje subjekt osposobljen za djelovanje. Prečesto se to zaboravlja. Dijete je »nedovršeno« biće pa se ni dozrijevanje ne odvija mehanički bez vanjskih stimulansa, a njegova izgradnja kao čovjeka zahtijeva smišljenu i sistematsku odgojnu akciju. Budući da je pravi i potpuni kršćanin uvijek i potpuni čovjek, to vjerski pristup odgoju nosi u sebi i odgoj kompletnog čovjeka, brigu i za njegovo tijelo i za njegovu dušu (obuhvaća fizički, intelektualni, moralni, religiozni, estetski, radno-tehnički odgoj).

Izvan sumnje, odgojno djelovanje danas nosi u sebi niz poteškoća. Izlaz i rješenja trebat će tražiti:

1. u pronalaženju za vjerski život odgovarajućih rješenja (obitelji i Crkva),

2. u iskorištavanju pozitivnih odgojnih utjecaja različitih činilaca (škole, obitelji, tiska i dr.),

3. u borbi i težnji da se otklone negativni utjecaji i prerastu njihovi nedostaci.

Prije svega, *vjerski odgoj treba postaviti kao trajni odgojni čin* koji egzistira od najranijih dana dječjeg života uz ostale utjecaje koji prate današnjeg čovjeka u vrijeme njegova života u svim njegovim akcijama i životnim manifestacijama. U tome su velike teškoće, ali i jedina rješenja i izlazi i, prema tome, tu se nema što razmišljati i birati. Budući da se ne može govoriti o jedinstvenosti odgojnih utjecaja, ne preostaje drugo nego *prihvatiti koegzistenciju* kao rješenje koje se nudi. Uz to

pedagoški realizam kao stav upućuje na potrebu da sve akcije valja zasnivati psihološki i kršćanski moralno. Suvremena svjetska pedagogiji daje u tom pogledu niz *rješenja koje treba primijeniti*. Nisu to samo suvremeniji pristupi kompleksu nastavne tehnologije (iskorištavanje audio-vizuelnih sredstava), radi se u prvom redu o *pristupu čovjeku, o isticanju čovječnosti i humanog odnosu kao osnove u radu*, što je u svojoj osnovi duboko vjersko i kršćansko. Humanost vodi prema *tretiranju djeteta, odgajanja kao aktivnog suradnika i njegovu postavljanju u ulogu subjekta vlastitog odgoja*, što znači nosioca svih onih aktivnosti i poslova koje je ono u mogućnosti samostalno izvršavati. Humani međuljudski odnosi, demokracija, atmosfera povjerenja i suradnje, formiranje odgojne grupe kao životne zajednice, međusobno pomaganje i prijateljstvo u različitim životnim situacijama, težnja za privlačnošću ambijenta u kojem se radi, zajedništvo u radu i izvan obvezatnih oblika rada, zajedničko korištenje slobodnog vremena itd, sve su to obilježja rada suvremene škole koja bi trebalo koristiti i u vjerskom odgoju i uopće u odgoju izvan škole.

Valja reći, kad već analiziramo osnovnu školu, da je njeno značenje za odgoj čovjeka zaista veliko. Uz stjecanje potrebnih životnih znanja tu djeca treba da nauče učiti (posebno važno), susreću se s pravom radnom disciplinom i društvenim (državnim) autoritetom, dolaze u dodir s vršnjacima različitih životnih gledanja iz različitih socijalnih sredina u grupi koju nisu sami izabrali — to je važno mjesto njihove socijalizacije, ulaze postupno u bit samoupravljanja, stječu ovdje različita životna shvaćanja i navike, kad što se i odvikavaju od mnogih koje nisu u skladu sa službenom društvenom »linijom«. Iskustvo nas uči da je utjecaj škole na dijete vrlo velik i često presudan i odlučujući u odgoju. (»Drugarica je rekla!«) Upravo u tome su velike prednosti, a kriju se i velike opasnosti. Naime, ako zataji vjerski odgoj u obitelji (indiferentnost je najopasnija), ili u Crkvi (mogućnost dolaženja, način rada), a uz to naiđemo u školi na nastavnika s naglašeno antireligioznim stavom, koji tako nastupa i svakodnevno djeluje, uz opću ateizaciju cjelokupnog djelovanja škole, teško je malom dječjem biću odrvati se od onoga što i kako zastupa njegov nastavnik (iU nastavnica) i ono postaje njihov sljedbenik. Ako je uz to i cjelokupni način i stil nastupanja škole takav da se ne toleriraju i ismjevuju vjerski osjećaji, karikiraju vjerski obredi i učenja, ignoriraju vjerski stavovi, omalovažavaju uspjesi djece vjernika i ona proglašavaju zaostalima, dobili smo atmosferu koja pogoduje odgoju budućih ateista.

Istina, u odgoju ne možemo uvijek biti potpuno sigurni u rezultate odgojnog djelovanja. Često se dešava da neke poduzetne mjere daju suprotne rezultate od očekivanih (npr. iz inata). Tako je to, na primjer, i u slučajevima »prisilne ateizacije«, koji su ipak kod nas sve više stvar prošlosti i rijetkih nepromišljenih istupa neodgovornih pojedinaca. Uva-

žavajući našu društvenu realnost i prihvaćajući je onakvom kakva jest, posebno u vezi s proklamiranim konceptom pluralizma samoupravnih interesa, može se očekivati postupno nestajanje tradicionalog gledanja na povezanost između religije i politike i poistovjećivanje religioznosti s konzervativizmom i neprijateljstvom u odnosu prema našoj zemlji. Upravo suprotno, u životnoj svakodnevnici svjedoci smo nastavljanja započetih procesa u kojima se religioznost drukčije iskazuje. Religioznost nije zapreka, već, štoviše, ona može biti i postaje poticaj za angažiranost i revolucionarnost u socijalističkoj izgradnji i svjesnom sudjelovanju u borbi za samoupravne društvene odnose. U takvoj situaciji, kad se uz to na Ispovijedanje vjere gleda kao na slobodno osobno uvjerenje, valja očekivati sređivanje stanja u pogledu vjerskog odgoja u tom smislu da se on ne sprečava ni proklamacijama, a ni različitim praktičnim akcijama i postupcima.

Uza sve to ostaje nam još *dosta teškoća*. Teškoće u oblikovanju male ličnosti niču u njoj samoj zbog niza razloga. Najveća poteškoća proizlazi upravo *iz heterogenosti utjecaja*. U kući, u obitelji dijete je usvojilo jedan način ponašanja, uče ga jedno, nosi u sebi određena gledanja na niz životnih pitanja, kao i započete osnove moralnih stavova (pozdrav, molitva, zagrobni život, crkva itd.), u školi se susreće s drukčijim gledanjima i ponašanjem, na putu do škole, na ulici izloženo je trećim utjecajima, na televiziji gleda i sluša četvrto. Kako da se postavi, kako da reagira i ponaša se? Harmonijski odnos svih činilaca koji bi bio i te kako poželjan odavno je nestao iz životne prakse. Dijete upija životne utiske kao spužva i »sprema« ih u svoj »kompjutor« svijesti, da tako slikovito kažemo. Da bi se znalo orijentirati i iz bogatog i raznovrsnog registra sadržaja svijesti odabrati pravi način ponašanja za određeni trenutak, ono *mora vrednovati te sadržaje* i biti sigurno u to što valja i što se mora, što se može, kao i što je to što ne dolikuje čvjeku, a za to mu je potrebna pomoć. Djetetu je potreban dobar vodič i priUkom usvajanja životnih spoznaja i izgradnje stavova i uvjerenja što će biti motivi i osnovica za postupanje i djelovanje. Potrebna mu je pomoć i u Izgradnji vlastitoga kursa u ponašanju, čvrstoće i sigurnosti da se održi na »liniji«. Djetetu je (zar odraslom čvjeku nije?) potreban siguran oslonac, a sve se to stječe postupno, dugotrajnim življenjem i upornošću. Mnogi odrasli nalaze životni oslonac u vjeri. Povedimo i djecu do toga »vodiča«. *S vjerom i treba započeti graditi temeljne stavove i u njoj tražiti životnu orijentaciju i sigurnost.*

Zaštiti »maloga čovjeka« od nepoželjnih utjecaja gotovo je nemoguće. Štoviše, »zatvaranje« od utjecaja okoline sigurno i ne bi koristilo. Pri prvom susretu s nepoznatim načinom ponašanja, ili u novim situacijama, ono bi bilo dezorijentirano, ne bi znalo što da radi i kako da se postavi. I ovdje neka nas vodi životni realizam. Dijete mora biti vodeno od odraslih, ali tako da ga postupno, kako raste i može shvaćati,

oslobađamo potrebe da smo uvijek uz njega, da mu pomažemo, *ono se mora osamostaliti.*

Budimo pristaše realnog optimizma koji nas upućuje na »vakciniranje«, očvršćivanje tog nježnog i pomoći potrebnog stvorenja — čovjeka u rastu. Uza sve to što škola okupira dijete cjelokupnim svojim mehanizmom, što je televizija još privlačnija, što je ugodno biti u društvu vršnjaka, što je sve više okolnosti u kojima će se naći i ugodno osjećati naši mališani, obitelj, *roditeljski dom mora pronaći način* da bude najjači među njima, *da svojim načinom života najjače utječe*, da bude ta vakcina koja *zaštićuje*, ali i *životno orijentira* i ostavlja svoj trag na čovjeku dok živi. Teško je to! Mi odrasli opet, uza sva poznavanja morala, zakona, običaja, etike, filozofije, psihologije, snagu za takav pristup djeci i za održavanje u životnim teškoćama naći ćemo u vjeri. Vjera koja se živi u obitelji faktor je i snaga koja je putokaz u svim životnim teškoćama i uspjesima. Upravo danas, kad se govori o krizi obitelji, kad je vrlo teško sačuvati obitelj, kad su nepotpune obitelji realnost, kad su roditelji prezaposleni, život takav kakv jest, ne dopušta opuštanje i prepuštanje djece sebi, nego traži posebnu aktivnost, smišljeni rad, žrtvu, upornost i ustrajnost u brizi o djeci. (Vikendice i provodi ne mogu zamijeniti roditeljsku sreću uz djecu — drugi pristup ne donosi dobro!)

Sigurno da je za praksu djelovanja i postupanja *potreban određen osjećaj mjere*. Mi se ne možemo zatvoriti od svih utjecaja okoline, ali ćemo ipak odabirati, od loših ćemo nastojati otići ili otkloniti ih, u dobre ćemo ulaziti, u one u koje moramo ulaziti bez obzira na njihovu vrijednost, jer to život od nas traži, unosit ćemo svoje čovječje kvalitete. A da bi ih i naši mališani imali, moramo ih odgajati, bdjeti nad njima, voditi ih, poučavati, objašnjavati, pratiti njihov napredak, zahtijevati, pa i sprečavati. Nitko nas u tome ne može zamijeniti. Svi drugi: škola, odgojno-obrazovne ustanove, susjedi, ulica, tu su samo da nam u tome pomognu. Na nama je da pazimo da nam ne odmognu.

O školi kao glavnom nosiocu društvenog odgoja podrobno smo govorili. Kao građani možemo samo poželjeti da imamo što više dobrih škola, dobro opremljenih škola, dobrih nastavnika stručnjaka, koji su uz to i poštenu građani i ljudi i koji znaju poštivati uvjerenja roditelja svojih učenika (i onih ateista, kao i onih pripadnika raznih religija), odmjereno opterećene školske programe, mogućnosti za smještaj djece u školi dok su roditelji na radnim mjestima itd. Da bismo to imali, a da bismo uz to mogli i što više koristiti školu u odgoju djece, potrebno je poznavati rad škole, znati što se u njoj radi i kako, *treba sa školom surađivati i angažirati* se u školskim organizacijama, odborima i akcijama.

U osnovnoj školi stječe se niz navika iz područja tjelesnog i zdravstvenog odgoja, izgrađuje se osnovni odnos prema radu, tehnici i rad-

nom čovjeku, razvijaju se intelektualne snage i sposobnosti, kao i tehnike učenja, osnovni smisao za lijepo, oblikuju se moralni stavovi, uvjerenja i osnovno društveno ponašanje. Suradnja sa školom uključuje *usklađivanje pristupa* svim tim pitanjima i sa strane roditelja, *zajedništvo u nastupu* (zadace, učenje, čitanje, izleti, proizvodni rad i dr.), *intervenciju* kad mislimo da se stvari dobro ne postavljaju (prehrana, raspored, nepravda, grijanje, zapuštena djeca), kao i, iznimno, *isključivanje djece* iz onih akcija koje, po sudu roditelja, nisu vrijedne za njihovu djecu (programi sumnjivih vrijednosti, izleti u vrijeme crkvenih obreda, preopterećenost). (Svakako, to se ne može učiniti kod nastave i obvezatnih sadržaja rada.) Na tu brigu nadovezuju se izvan škole akcije u vjerskom odgoju, koje treba da prati školovanje, rast i napredak djeteta, u domu i vjerskoj zajednici.

O ostalim odgojno-obrazovnim institucijama nismo u mogućnosti govoriti ovom prigodom i ne bismo o njima detaljno govorili. Doprinos dječjih institucija predškolskog odgoja u pomoći zaposlenoj obitelji vrlo je značajan. Uza svu podijeljenost mišljenja treba prihvatiti stav koji upućuje na provođenje ranog djetinjstva u domu (ako je to moguće, prvu godinu života svakako), od treće godine preporučuje se uključivanje djece u vrtić (uz angažiranje obitelji). Zbog pravilne socijalizacije valjalo bi da sva djeca bar godinu dana prije polaska u školu pohađaju vrtić. Uz to mogu se, ne zanemarujući vjerski odgoj, koristiti i druge pedagoške *institucije namijenjene djeci*: glazbene škole, baletni, sportski, jezični tečajevi itd., koji svojim programima omogućuju da se djeca bave nekim, za njihov razvoj korisnim, aktivnostima.

Raspravljajući o izvanobiteljskoj sredini vodi nas najprije do *rodbine kao posebne socijalne strukture*. Nekad smo imali velike obitelji, danas ih je sve manje, pa kad spomenemo djeda i baku, strinu i strica, tetka, ujaka i njihovu djecu — mislimo na rodbinu, obitelji najbliže članove društvene zajednice. Životna otuđenost nerijetko međusobno odjeljuje i sužava krug priznate rodbine, slabi te veze, one su sve manje emotivne. No ne mora tako uvijek biti. Dapače, u nekim slučajevima te veze su vrlo čvrste i emotivne i mogu u odgoju djece imati veliku ulogu (obiteljske svečanosti, posjećivanje, zajedničke akcije, praznici, blagdani itd.). Ne radi se samo o malim inokosnim patrijahalnim obiteljima, gdje zajedno ili vrlo blizu žive djedovi uz djecu i unučad, već i o slučajevima takozvanih »baka-servisa«, kad su djeca često kraće ili duže vrijeme izvan užeg obiteljskog kruga (u nepotpunim obiteljima i kod drugih rođaka — ujak, strina, tetke). U takvim situacijama bit će nužno nastojati *doći do podjednakih stavova o* (za život bitnim) *pitanjima između roditelja djece i*

srodnika koji se bave djetetom. Ne mora poznata pretjerana ljubaznost djedova negativno utjecati na oblikovanje male ličnosti. Upravo činjenica da je generacija baka i djedova izvan radnog odnosa, da su većinom zdravi i imaju pravilne životne stavove, rješava zaposlene roditelje velikih teškoća. Opasnost udaljavanja djece od roditelja nije moguće nadvladati — na roditeljima je da ne zaborave da imaju djecu i da uvijek ostanu roditelji s roditeljskim obvezama.

Susjedstvo je nekad imalo sličnu ulogu s rodbinom. Međusobno pomaganje u radu, suradnja u životnim situacijama i zajedništvo u radnim i teškim životnim trenucima činili su susjedstvo posebno vrijednim oblikom društvenih veza. Danas je stanje takvo da se obitelji u gradovima uvlače u »granice« svojih stanova, a na selima se nekadanje prijateljstvo pretvara u rivalstvo i borbu za prestiž. Obitelji se zatvaraju u sebe i kao da se u toj sveopćoj »jurnjavi« žele pretvoriti u oaze intimnosti i obiteljskog mira. Ipak, i u takvim situacijama upravo takvi odnosi među najbližim osnovnim društvenim stanicama utječu na mlade. Ne vjerujem da se ne bi moglo i danas drukčije živjeti. Uz međusobno pomaganje u teškoćama moglo bi se naći i drugih dodirnih točaka (ne samo pričuvati djecu, već i zajedničke dječje igre, učenje, izlasci, proslave, hitni popravci i dr.), koje bi mogle zbližavati i roditelje i djecu. Bez obzira na različitosti u nekim životnim gledanjima (možda i prema vjeri) te veze mogu, u rukama roditelja koji misle o sutrašnjici svoje djece, biti pozitivno iskorištene.

Susjedstvo nerijetko omogućava stvaranje veza među mladima. To su *grupe vršnjaka*, grupe djece i mladih čiji su odnosi često vrlo intenzivni. Psiholozi nas upozoravaju na činjenicu da danas grupe vršnjaka imaju sve presudniji utjecaj na oblikovanje ličnosti mladih, i to posebno u gradovima. Štoviše, neki misle da je taj utjecaj jači od utjecaja ostalih društvenih činilaca, pa i obitelji. S obzirom na dob možemo razlikovati tri faze u grupiranju. Prvu, koja obuhvaća vrijeme ranog djetinjstva, ne označava posebna sklonost za međusobne kontakte. Djeca vole biti sama i zajedno s vršnjacima, ali i tada se zapravo igraju svako za sebe, jedno pored drugoga, više nego jedno s drugim. Oko sedme godine (a to znači ulazak u školu) počinje period igranja s vršnjacima istog spola da bi tek negdje s pubertetom počeli interesi i za suprotni spol. To je vrijeme kad i počinje stvaranje pravih grupa koje okupljaju pojedince među kojima »postoji određena interakcija zbog koje se ponašanje i aktivnost svakog pojedinca mijenja zbog prisutnosti ostalih pripadnika grupe«. Grupa nosi slijedeće oznake: u njoj djeca *nisu podvrgnuta nikakvom apriorističkom autoritetu* (roditelji, nastavnici), nego svojom aktivnošću dolaze do položaja, budu prihvaćeni ili odbijeni; u njoj *se uči mnogo toga o životu* što

se inače ne može nigdje naučiti, sve ono u čemu mladi čovjek vidi svoje *prvo samopotvrđivanje* (pušenje, skitnja, pustolovine, seksualne spoznaje); *M grupi se uči i način ophođenja s vlastitom generacijom*, vještina socijalne organizacije, tehnika rukovođenja itd; kontakti s vršnjacima *pogoduju i stvaranju prijateljstava* pa i između pripadnika suprotnih spolova; zajednički susreti i život važan je *element u izgradnji pogleda* na gotovo sva životna pitanja, pa i nazore *na svijet*.

Upravo zbog navedenih oznaka na grupu vršnjaka *gledamo kao na jednoga od bitnih činilaca izgradnje mlade ličnosti*. Zbog svega toga valja je uzimati vrlo ozbiljno. Teško je boriti se protiv grupe. O tome bi valjalo razmišljati prije nego se grupa formira, ne zatvarati svoj dom djeci susjeda i drugih vršnjaka, dapače otvoriti im ga i razmišljati o usmjeravanjima (sport, glazba, planinarenje, molitvene zajednice, tehnika i dr.), a onda stalno njegovati obiteljski život da ne otpadne iz »životne igre« mladih, već da grupa s njim bude više nego u tolerantnoj koegzistenciji. Kažimo na kraju da je ipak djelatnost, pa i utjecaj grupe više-manje spontan i ne smijemo mlade dovesti u situaciju da izgube osjećaj pripadnosti i obitelji. U protivnom slučaju grupa će im zamijeniti i obiteljsku zajednicu.

6

Ne mnogo manje važan suvremeni društveni činilac koji je vrlo privlačan za mlade i utjecajan u njihovu formiranju jesu *sredstva javnog informiranja*: tisak, radio, film i televizija. Život bez njih kao sredstava komuniciranja teško je danas zamisliti i kao područje masovnih komunikacija ona zaslužuju dublju pedagošku analizu. Iskorištavnje tiskane riječi radija, filma i televizije u školi i u nastavi još uvijek ne zauzima odgovarajuće mjesto, ali zato su to glavni faktori informiranja svih ljudi, posebno mladih, i činioci koji ih mogu preokupirati, na koje oni troše velik dio svoga vremena pa je i njihov utjecaj na formiranje javnog mnijenja i društvenog ponašanja izrazit i velik.

Uz pozitivne strane napretka tehnike informiranja svjedoci smo i loših i negativnih utjecaja upravo programa mass-medija: kič, šund, pornografija, primitivizam, jeftina zabava, loš ukus, senzacionalizam i dr. pa je borba za kvalitetnije programe ozbiljan društveni problem. Veza televizije i filma i ulazak filma preko televizije u domove doveli su do ozbiljnih društvenih, a to znači i pedagoških problema u obitelji. Roditeljima nije lako. Mass-mediji su prava »zaraza«. Morat će se odgovorno poduzimati zajedničke akcije škole i roditelja, uključivši i djecu, da se mijenjaju programi, da se odgovornije sastavljaju, da se odgovora netko pridržava i bude za njih odgovoran, ali i da se *djeca navikavaju na biranje programa, da se razvija njihov ukus i osjećaj mjere u korištenju mass-medija*. Uz utjecaj škole na tom području treba očekivati i odgovarajući doprinos vjerskog tiska.

5 M. ZVONAREVIĆ, *Socijalna psihologija*, Zagreb 1976, str. 322.

ukazat ćemo na kraju na još jednu grupu činilaca koja danas egzistira. To su ponajprije različite *kulturne, političke, sportske, tehničke i druge organizacije i društva* koji sistematski programski djeluju. Oni su, doduše, dobrovoljni što se tiče pristupa, ali propagandno privlače mlade i onda od njih zahtijevaju određenu disciplinu. Svojim sadržajima mogu biti vrijedne u angažiranju mladih u njihovo *slobodno vrijeme*.

Vrijeme neorganiziranog izvanškolskog i izvanobiteljskog života koje se može pojaviti kao vremenski i društveni vakuum moglo bi postati izvor devijantnog, pa i delinkventnog i asocijalnog ponašanja mladih, i to je već danas, a sutra će biti još više, ozbiljno društveno pitanje. (Narkomanija, ovisnost, kriminalitet i si.)

Moramo spomenuti i *ulicu*, u najširem smislu riječi, kao zasebnog činioca koji ulazi u sferu tzv. funkcionalnog, stihijskog, nesistematskog odgojnog djelovanja. Život koji se odvija na javnim mjestima, trgovima, u parkovima, javnim lokalima, u prometnim sredstvima, u kulturnim ustanovama (kino, kazalište, stadioni) i dr. *utječe* svojim postojanjem, atmosferom, načinom ophođenja ljudi, ponašanjem, odnosima odraslih prema djeci i obratno, poštivanjem osnovnih normi kulturnog ponašanja itd. *stihijno, ali ostavlja u mladima svoj trag*. Tu je, i za njega treba da znaju i s njime moraju računati oni koji misle na mlade, na njihov odgoj i budućnost.

III

Pokušaj da se u jednom dahu govori o izvanobiteljskoj sredini djeteta dovodi, izvan sumnje, samo do letimičnog uvida u stanje stvari. Današnja životna realnost pokazuje da je odgojna funkcija, to prirodno pravo i obveza roditelja podijeljena između obitelji i društva (države), da se uz njih pojavljuje još velik broj drugih činilaca (koji mogu djelovati kao suradnici, aU često njihovi utjecaji mogu biti negativni), da vjernici očekuju i u odgoju djece pomoć Crkve. Odgoj djece je vrlo ozbiljna, delikatna, odgovorna, ali i sveta zadaća. Razmišljanje o toj za oblikovanje ličnosti bitnoj činjenici vodi nas prema zaključku da i danas, uz *mnoštvo poteškoća*, od kojih *najveću treba vidjeti u različitosti pristupa i nejedinstvenosti utjecaja pojedinih činilaca današnje životne stvarnosti*, treba optimistički realno gledati u budućnost. Gdje treba tražiti izlaz i rješenje?

1. Mora se poći od činjenice da mladog čovjeka oblikuje cjelokupna životna stvarnost, da ona na njega utječe svojom sveukupnošću, da je *čovjek rezultat i slika sredine u kojoj živi*. Najhitniji su u oblikovanju ličnosti čovjeka, izvan svake sumnje, organizirani, smišljeno vođeni utjecaji, odgoj. Istina, ne smije se zaboraviti na ulogu dječje naravi, na ono što dijete donosi na svijet rođenjem, na naslijeđe, koje je osnovica na kojoj odgojem gradimo. I još nešto: dijete nije pasivan produkt djelovanja navedenih činilaca, ono je aktivno biće, i od njegove voljne aktivnosti ovisi rezultati odgojnog čina.

2. Realnost naše društvene situacije, u kojoj je cjelokupni društveni i institucionalni odgoj postavljen ateistički, dovodi do potrebe *poduzimanja smišljenih akcija u okviru obiteljskog odgoja*, koji se mora zasnovati na vjerskim zasadama. Odgoj je od obiteljskog postao društveno pitanje, no nikad nije prestao biti obiteljski problem. U pogledu vjerske pouke i vjerskog odgoja ti-eba očekivati planski, ali i suvremeno postavljen angažman vjerskih zajednica.

3. Uza sve teškoće koje nosi današnji život, s radnim i društvenim obvezama roditelja i svih članova obitelji, *obitelj je taj činilac koji je osjivica i koji treba da ostane stalan vodič i usmjerivač odgoja djece*. Ne treba pretjerivati u brizi za ekonomsku osnovicu i životno blagostanje, već valja sve snage posvetiti izgradnji doma, obiteljskog kutka, kao mjesta i oaze sigurnosti i životne sreće.

4. *Izvanobiteljska sredina u kojoj dijete živi postaje sve značajniji pedagoški fenomen i odgojni činilac*. Obitelj mora surađivati sa školom i svim institucijama u koje su uključena djeca. Škola bi morala biti toliko privlačna i ozbiljna da svojim djelovanjem izgrađuje u djece radne navike, da ih nauči učiti, da ih privikne na međuljudsku suradnju i solidarnost, da njeguje čovječnost i tolerantnost, da ih odgaja kao djecu i graditelje ove zemlje koji drže do svoga, ali i cijene tuđe, da **izgrađuju** »u njima duh poštovanja prava, slobode i ravnopravnosti naroda i narodnosti«, da uza sve to što je u osnovi ateistička ne omalovažava vjerska uvjerenja djece, već da ih upućuje na tolerantne odnose između ateista i vjernika, da ne sprečava vjersku pouku i život djece u njihovim vjerskim zajednicama. *Ojff škole se očekuje da svojim djelovanjem bude toliko jak činilac da u suradnji s roditeljskim domom neutralizira negativno djelovanje mnoštva drugih činilaca izvanobiteljske sredine djeteta*.

5. Život u obitelji, o kojem nismo raspravljali, ali smo na nj stalno ukazivali, mora se graditi tako da se dijete u njoj osjeća *kao ravnopravni i važni i što je odraslije sve odgovorniji član obiteljske zajednice*. Samo u ljubavi i neprekidnom velikom strpljivošću, uz roditeljske žrtve, koje su na kraju ipak životne radosti, moguć je rast i razvoj slobodnog čovjeka.

Na kraju recimo i slijedeću misao: uza sve teškoće i nedaće koje nas prate i stavljaju bezbrojne zapreke u odgoju mladog čovjeka *treba se nadati i vjerovati u Božju pomoć*.

LITERATURA

1. D. FRANKOVIĆ i dr.: *Enciklopedijski rječnik pedagogije*, Zagreb 1963.
2. J. KUNIČIĆ: *Kršćanska pedagogija*, Zagreb 1967.
3. M. MLADENOVIĆ: *Uvod u sociologiju porodice*, Beograd 1972.
4. Z. MUHVIĆ (ured.): *Naša osnovna škola*, Zagreb 1972.
5. S. PATAKI (ured.): *Pedagogija*, Zagreb 1965.
6. V. PAVLETIĆ (gl. ured.): *Pedagogija*, Zagreb 1968.
7. N. POTKONJAK: *Od etatističke ka samoupravnoj socijalističkoj školi*, Beograd 1977.
8. P. ŠIMLEŠA (ured.): *Pedagogija*, Zagreb 1978.
9. M. ZVONAREVIĆ: *Socijalna psihologija*, Zagreb 1976.
- 6 *Naša osnovna škola*, str. 5.